

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

Інститут фізичного виховання і спорту

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **Формування моральних якостей учнів основної школи
засобами фізичної культури**

Студента освітньо-кваліфікаційного рівня
«спеціаліст»

Галузі знань 0102 Фізичне виховання, спорт і здоров'я
людини

спеціальності 7.01020101 Фізичне виховання

Крюченкова Миколи Вікторовича

Науковий керівник:

кандид. педагогічних наук, доцент **КАПЛІНСЬКИЙ В. В.**

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2014 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	•
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ	•
1.1. Сутність поняття «моральні якості»	•
1.2. Проблема виховання моральних якостей у науковій літературі	•
Висновки до першого розділу	•
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ.....	•
2.1. Критерії та рівні сформованості моральних якостей учнів основної школи.....	•
2.2. Аналіз стану сформованості моральних якостей учнів основної школи	•
Висновки до другого розділу	•
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	•
3.1. Педагогічні умови виховання моральних якостей учнів основної школи на уроках фізичної культури	•
3.2. Організація та аналіз дослідно-експериментальної роботи	•
Висновки до третього розділу	•
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	•
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	•
ДОДАТКИ	•

ВСТУП

Актуальність і ступінь дослідженості проблеми. Розвиток освіти України передбачає виховання людини демократичного світогляду, гуманістичної культури особистості, здатної протистояти бездуховності, з повагою ставитися до традицій народів світу, їхніх культурних надбань. На жаль, сьогодні має місце знецінення моральних принципів, зміщення цінностей, однобічна соціальна орієнтація підростаючого покоління на споживання, а не на духовні цінності.

Відомо, що одним із найважливіших у становленні людини є період шкільного життя, коли закладаються основи особистості людини, формуються і закріплюються практично всі властивості та якості її характеру, ставлення до суспільства і самої себе. На це й спрямовані всі шкільні предмети, зокрема фізична культура. Проте, незважаючи на значні можливості, процес фізичного виховання у школі акцентований переважно на розвиток рухових якостей учнів, завдання ж морального виховання часто ігноруються. Від учителя насамперед вимагають високої фізичної підготовленості підопічних, виконання ними встановлених нормативів. До того ж ідеологія фізичного виховання школярів здебільшого перенесена зі

спортивної практики з її спрямованістю на вольові аспекти, дух боротьби, суперництва. Все це, звісно, важливо, але неможливо виховати всебічно розвинену особистість поза загальнолюдськими моральними цінностями.

Питанням фізичного виховання у школі були присвячені праці В. Білак, А. Виндюка, С. Ігнатенко, С. Корнієнко, В. Костюкевича, А. Кошолопа, Т. Краснобаєвої, Б. Максимчука, В. Попової, І. Чорнобай та ін. Формування моральних якостей особистості доліджували І. Бех, В. Буткевич, Б. Ведмеденко, Т. Гаврилова, А. Зосимовський, Л. Кольберг, Л. Кондрашова, В. Сухомлинський.

Значно менше досліджень присвячено вивченню особливостей морального становлення підлітків. Враховуючи практичну значущість вказаної проблеми та недостатню обґрунтованість шляхів її розв'язання, ми обрали тему власного дослідження: «Виховання моральних якостей учнів підліткового віку на уроках фізичної культури».

Об'єкт дослідження – моральне виховання школярів

Предмет дослідження – виховання моральних якостей учнів основної школи на уроках фізичної культури

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності методики виховання моральних якостей учнів основної школи на уроках фізичної культури

Гіпотеза дослідження. В основу роботи покладено припущення про те, що виховання моральних якостей учнів основної школи на уроках фізичної культури буде ефективним за таких педагогічних умов:

- цілеспрямоване формування стійкої мотивації школярів до самовдосконалення;
- урахування у виховному процесі психологічних механізмів розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети й гіпотези нашого дослідження визначені такі завдання:

1. Уточнити сутність поняття “моральні якості”.

2. Проаналізувати стан розробки даної проблеми у психолого-педагогічній літературі.
3. Визначити критерії та рівні сформованості моральних якостей учнів основної школи.
4. Розробити та експериментально перевірити методику виховання моральних якостей учнів основної школи на уроках фізичної культури

Теоретичною основою дослідження є положення філософії, психології та педагогіки, зокрема механізми формування готовності особистості до діяльності (М. Дьяченко, Л. Кандибович); мотивація поведінки і формування особистості (В. Асаєв, С. Занюк, А. Маркова); зв'язок потреб, мотивів та емоційно-вольових компонентів (Б. Додонов, О. Леонт'єв); наукові праці, в яких розкрито своєрідність педагогічної діяльності фахівця (Н. Кузьміна, А. Линенко, В. Сластьонін, Р. Хмельюк); гуманістична концепція морального виховання (Г. Балл, І. Бех, В. Вернадський, О. Вишневський, Г. Костюк, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Сухомлинський); формування моральної свідомості школярів (А. Бойко, О. Богданова, В. Гурін, І. Зязюн, Л. Кольберг, І. Кон, О. Сухомлинська, Н. Щуркова).

Для розв'язання визначених завдань, перевірки висунутої гіпотези використано такі **методи дослідження**:

теоретичні: вивчення, аналіз та узагальнення науково-педагогічної літератури для відбору й осмислення фактичного матеріалу дослідження; систематизації й узагальнення теоретичних питань для обґрунтування педагогічних умов виховання моральних якостей учнів підліткового віку на уроках фізичної культури;

емпіричні: діагностичні (анкетування, бесіди, тестування, самооцінка) застосовано з метою встановлення сформованості моральних якостей учнів підліткового віку; педагогічний експеримент, проведений для перевірки ефективності педагогічних умов виховання моральних якостей учнів підліткового віку на уроках фізичної культури.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі гімназії №1 Вінницької міської ради. Загалом у дослідженні брало участь 26 учнів 8-го та 9-го класів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що визначено та експериментально перевірено методику виховання моральних якостей учнів підліткового віку на уроках фізичної культури; створено та адаптовано діагностичні методики для визначення рівня сформованості моральних якостей учнів підліткового віку.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дипломної роботи обговорювалися на звітній студентській науковій конференції у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, на Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Фізична культура, спорт та фізична реабілітація в сучасному суспільстві», а також опубліковано у збірнику наукових праць студентів та магістрантів, виданому за матеріалами конференції.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (60 найменувань), 5 додатків. Загальний обсяг – 80 сторінок, з них основного тексту – 70 сторінок. Ілюстративний матеріал подано у 1 таблиці та 1 рисунку.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Моральну вихованість особистості становить наявність сукупності сформованих моральних якостей особистості, що обумовлюють її поведінку, розкривають ставлення людини до суспільства, праці, людей та самої себе.

Моральні якості – це усталені риси характеру особистості, що визначають її відносини з людьми, характеризують ставлення до себе й довкілля, а також є усвідомленими правилами поведінки в суспільному

житті. Наявність сукупності сформованих моральних якостей особистості обумовлюють її поведінку, складають її моральну вихованість.

Визначаючими якостями та властивостями моральної особистості є милосердя, здатність до співчуття, співпереживання, альтруїзм, терплячість, доброзичливість, добросердечність, добросусідство, людинолюбство, гуманність, чуйність, культурність, добродішність і т. д.

2. Виховання моральних якостей визначається як спрямованість педагогічної діяльності на розвиток і самоорганізацію школярів, шляхом формування здатності на осмислений і відповідальний вибір поведінки, не переступаючи через загальнолюдські цінності.

Цей процес відбувається двома основними шляхами: учням роз'яснюють моральні норми суспільства та організовують їхню діяльність відповідно до цих норм.

3. Підлітковий та старший шкільний вік є вирішальним етапом формування моральних якостей, що зумовлюється глибоким усвідомленням особою нерозривного зв'язку між моральною цінністю вчинку і його мотивами.

Визначається рівень сформованості моральних якостей підлітків за такими критеріями та їх показниками: *пізнавальний* (обізнаність школярів з моральними поняттями, нормами, правилами; усвідомлення значущості моральних понять, норм, правил для себе); *емоційно-ціннісний* (наявність ціннісних орієнтацій, що визначають ставлення школяра до себе та до інших людей; глибина та сила емоційних переживань у ситуаціях морального вибору; здатність керувати своїм емоційним станом); *поведінковий* (реалізація моральних знань і цінностей у різних видах діяльності; сформованість стійких форм моральної поведінки; самостійність та активність у ситуації морального вибору); *рефлексивний* (прагнення особистості до самовдосконалення, набуття та розвитку моральних якостей; здатність оцінювати власні вчинки; адекватність самооцінки).

Вихованість моральних якостей підлітків характеризується трьома рівнями: низьким, середнім і високим. Підлітки з *низьким рівнем* характеризуються поверховим розумінням моральних норм, проявом байдужого ставлення до себе та до інших людей; неадекватністю емоційних переживань у ситуаціях морального вибору; невмінням реалізовувати моральні знання та цінності у різних видах діяльності. *Середній рівень* притаманний тим школярам, які мають не глибоко усвідомлені моральні поняття, вони не переживають особливих емоцій у ситуаціях морального вибору, в окремих випадках не вміють керувати своїми емоціями, моральні цінності у різних видах діяльності виявляють епізодично. Учні, моральні якості яких сформовані на *високому рівні* виявляють чітко усвідомлені моральні поняття, сильні емоційні переживання у ситуаціях морального вибору, здатність керувати своїми емоційними станами та реалізовувати у різних видах діяльності моральні знання та цінності.

4. Результати констатувального зрізу показують, що сформованість моральних якостей учнів підліткового віку перебуває здебільшого на низькому (45 %) і середньому (40 %) рівнях, високого рівня досягли лише 15 % вихованців. Це засвідчує, що означеній проблемі не приділяється достатньої уваги, а моральні якості опитаними підлітками значною мірою ігноруються.

Причинами недостатнього рівня сформованості моральних якостей є те, що засоби масової комунікації пропагують насилля, моральну вседозволеність, жорстокість, культ споживацтва; у загальноосвітніх школах формуються гуманістичні цінності, але вони носять скоріше декларативний характер; організація виховної роботи здійснюється з орієнтацією на сферу почуттєво-емоційного досвіду, ігноруючи при цьому сферу смислотворчої діяльності свідомості. Джерелом моральних негараздів, девіантної поведінки виступає душевна пустота підлітків, яка утворюється за відсутності у позанавчальний час умов для саморозвитку, самовиховання, самоосвіти.

5. Педагогічними умовами виховання моральних якостей учнів підліткового віку на уроках фізичної культури є цілеспрямоване формування стійкої мотивації школярів до самовдосконалення та урахування у виховному процесі психологічних механізмів розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості.

Мотиви впливають на поведінку людини та на результат її діяльності. Серед найпоширеніших мотивів особистісної діяльності є когнітивний дисонанс, очікування успіху, страх можливих невдач.

Формування моральних якостей учнів у процесі занять фізичною культурою забезпечують психологічні механізми: ідентифікація, наслідування, емоційне обумовлення, мотиваційне опосередкування, конформність, вживання у соціальну роль, редукція когнітивного дисонансу.

6. Аналіз результатів педагогічного експерименту засвідчив, що реалізація обґрунтованих педагогічних умов суттєво стимулює формування моральних якостей учнів підліткового віку. В експериментальній групі, на відміну від контрольної, зменшилась кількість учнів з низьким (на 17 %) та з середнім (на 12 %) рівнями, водночас зросла їх кількість з високим (на 5 %) рівнем.

Отримані результати вказують на ефективність розробленої методики виховання моральних якостей учнів підліткового віку на уроках фізичної культури та підтверджують гіпотезу нашого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова О. П. Нова фізична культура : система методів навчання // Теорія та методика фізичного виховання / О. П. Аксьонова. – 2013. - № 3. – С. 25-32.
2. Акімова, О.В., Галузьяк, В.М. (2014). Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя (монографія). Вінниця : ТОВ: «Нілан ЛТД». 416 с.

3. Артюшенко А. О. Виховання волі підлітків на заняттях з фізичної культури / О.А. Артюшенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. праць за ред. С. С. Єрмакова. – Харків : ХХІІІ, 2003. – № 1. – С. 39–47.
4. Асаулюк І., Каплінський В. Роль і місце навчальної дисципліни «Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури» в системі підготовки спеціаліста з фізичного виховання. Фізична культура, спорт та здоров'я нації: зб. наук. праць. Вип.18.Т.1. Вінниця, 2014. С.14 – 21.
5. Каплінський В. В. Проблеми та практичний досвід формування моральної культури особистості. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія.* 2013. Вип. 40. С. 111– 117.
6. Каплінський В. В. Післядія як показник ефективності навчально-виховного процесу. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія.* 2009. Вип. 28. С. 99 – 108. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія. 2012. Вип. 36. С. 191 – 198.
7. Каплінський В. В. Критерії відбору педагогічних ситуацій для лабораторних та практичних занять з дисциплін педагогічного циклу. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія.* 2001. Вип. 4. С. 50 – 53.
8. Каплінський В. В. Різновиди педагогічних ситуацій та їх використання на заняттях з дисциплін педагогічного циклу. *Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія.* 2002. Вип. 6. Ч. 2. С. 177 – 180.
9. Каплінський В. В. Авторська модель конкурсу педагогічної майстерності як засобу професійної підготовки майбутніх учителів. Авторські педагогічні технології в освітньо-виховному середовищі вищої школи: монографія / Акімова О. В., Каплінський В. В. Вінниця: «Нілан-ЛТД», 2014. С.71 – 82.
10. Каплинский В. В. Коммуникативный компонент педагогической деятельности: роль, место, характеристика. *Научная дискуссия: вопросы*

- педагогики и психологии: сб. 10 междунар. научн.-практ. конференции. Москва: изд. «Междунар. университет. науки и образован.», 2013. С. 154 – 164.
11. Каплинский В. В. Педагогические ситуации как средство развития умственных способностей будущих учителей и воспитательного воздействия на учащихся. Педагогика и психология: тренд, проблемы, актуальные задачи: сб. научн. статей. Междун. научн.-практ. конференция. Краснодар, 2013. С.62 – 69.
 12. Каплінський В. В. До проблеми самовиховання старшокласників: цільовий та організаційно діяльнісний етапи. Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 39. С. 199 – 204.
 13. Карпенчук С. Г. Володіти розумом, почуттям і волею: моральний ідеал і самовдосконалення особистості. / С. Г. Карпенчук // Рідна школа. – 1997. - №5.
 14. Максименко С. Д., Бех І. Д. Про рушійні сили морального розвитку особистості / С. Д. Максименко, І. Д. Бех // Психологія. - Випуск 25. - К., 1985.
 15. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 5-е видання, доповнене і перероблене / Н. Є. Мойсеюк. – К., 2009. – 656 с.
 16. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності / В. О. Сухомлинський - К.: Радянська школа, 1966. -232 с.
 17. Татарченко В. Прикладне і оздоровче значення занять фізичною культурою в школі / В. Татарченко. // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – № 15 (39), травень. – С. 4-6.
 18. Хорунжа Л. П. Гуманізація навчально-виховного процесу Л. П. Хорунжа // Рідна школа. –1999. - № 1.
 19. Хамська Н.Б. Особливості використання притч у моральному вихованні підлітків. / Н.Б. Хамська. наук.зб. Вип. 38. 2012, – С. 109-115.

20. Шилова М. И. Мониторинг процесса воспитания школьников / М. И. Шилова // Педагогика. - 2001. - №5. - С. 40-45.
21. Шиян Б. М. Методика фізичного виховання школярів (Практикум) / Б. М. Шиян – Львів : Світ, 1993. – 184 с.
22. Щербань Л. Взаємозв'язок фізичного і духовного виховання/Л. Щербань//Педагогічна газета. – 2001. - №5. – С.4
23. Kaplinsky V. V. Theoretical bases of formation of communicative abilities by means of problem pedagogical situations / V. V. Kaplinsky // Science, Technology and Higher Education: Materials of the II international research and practice conference Vol. II. – April 17th, 2013. – P . 518-521.